

УДК 342

В. А. СТРИЛЬЧУК,
аспірант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

ПОНЯТТЯ ТА ЮРИДИЧНА ПРИРОДА СТРОКІВ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті досліджується поняття та юридична природа строків у конституційному праві України. В системі юридичних фактів конституційно-правові строки є умовними подіями. Вони можуть виступати як у ролі самостійних юридичних фактів, так і бути складовим елементом конституційного фактичного складу. Автор приходить до висновку, що під строком у конституційному праві розуміється встановлена нормами конституційного права кількісно і/або якісно визначена одиниця часу, яка застосовується в механізмі конституційно-правового регулювання, з початком, перебігом і/або закінченням якої настають конституційно значущі юридичні наслідки.

Ключові слова: умовна подія, конституційно-правовий строк, термін, юридичний факт.

Стрильчук В. А. Понятие и юридическая природа сроков в конституционном праве Украины

В статье исследуется понятие и юридическая природа сроков в конституционном праве Украины. В системе юридических фактов конституционно-правовые сроки являются условными событиями. Они могут выступать как в качестве самостоятельных юридических фактов, так и быть составным элементом конституционного фактиче-

ского состава. Автор приходит к выводу, что под сроком в конституционном праве понимается установленная нормами конституционного права количественно и/или качественно определенная единица времени, которая применяется в механизме конституционно-правового регулирования, с началом, ходом и/или окончанием которой наступают конституционно значимые юридические последствия.

Ключевые слова: условное событие, конституционно-правовой срок, срок, юридический факт.

Strilchuk V.A. The notion and legal nature of the terms in the constitutional law of Ukraine

The concept and author's view on legal nature of the terms in the constitutional law of Ukraine are proposed in the article. Constitutional and legal terms are conditional events in the system of legal facts. They can be the free-standing legal facts, and as well a constituent element of the constitutional set of facts. The author concludes that the term in constitutional law should be understood as the quantitatively and/or qualitatively defined unit of time established by the norms of constitutional law, which is used in the mechanism of constitutional legal regulation and the beginning, the duration and/or the ending of which leads to the constitutionally significant legal consequences.

Key words: conditional event, the constitutional-legal term, term, legal fact.

Феномен часу як невід'ємна складова будь-якого розвитку завжди був, залишається сьогодні і буде в майбутньому об'єктом пильної уваги науковців як природничих, так і суспільних наук. Не становить винятку тут і юридична наука, в межах якої актуальним є дослідження темпоральних характеристик правової реальності, вивчення їх особливостей.

Слід зазначити, характерною ознакою будь-яких правовідносин, у тому числі й конституційних, є їх тісний взаємозв'язок із часом, адже виникають, тривають, змінюються та припиняються вони саме в часі. Крім того, навіть якщо нормами права не визначено тривалість існування явищ та процесів конституційно-правового характеру, незаперечною залишатиметься констатація факту їх існування у часі та просторі. Адже, як вірно свого часу зазначав А. О. Тілле, говорячи про зв'язок часу із правовою нормою, «навіть коли час ... дії норми не обмежений, це не означає, що вона не залежить від ... часу, оскільки явища, до яких застосовується норма, відбуваються ... у певний час»¹.

У конституційно-правових нормах формалізовано чимало різного роду темпоральних параметрів, серед яких на особливу увагу заслуговує строк – як певний відрізок часу, часова тривалість.

Протягом усього періоду виникнення та розвитку юридичної науки серед вчених-правознавців можна спостерігати значний науковий інтерес до розкриття сутності та змісту категорії строків. Так, у дореволюційний період варто відзначити наукові праці К. Н. Анненкова, Є. В. Васьковського, Ю. С. Гамбарова, Д. І. Мейера. Серед вчених-правознавців радянської доби проблематикою строків ґрунтовно займалися П. І. Жигалкін, І. Б. Новицький, Є. О. Суханов, О. С. Іоффе та інші.

Виходячи з аналізу надбань вітчизняної юридичної думки, в даному контексті варто відзначити праці В. П. Нагребельного, В. В. Луця, В. І. Тертишні-

кова, О. Р. Михайленка, Т. М. Вахонєвої, С. О. Заїки, У. І. Пак, В. П. Мироненко, М. Л. Белкіна, А. Павловської, О. В. Андрійчук, А. В. Баб'як, С. В. Вишновецької, С. П. Погребняка та інших.

Серед представників вітчизняної конституційної доктрини до категорії строків у своїх працях зверталися такі вчені-конституціоналісти, як М. І. Ставнійчук, Х. В. Приходько, В. Л. Мусяка, О. В. Барабаш, М. В. Онішук та ін. Проте вказані науковці підходили до дослідження відповідних строків фрагментарно, в основному акцентували увагу на строках у межах виборчого процесу, у зв'язку із чим, на жаль, не можна констатувати факт ґрунтовного та всебічного їх дослідження у конституційному праві України в цілому.

Слід зазначити, що в джерелах конституційного права України міститься чимало строків. Лише в тексті Основного Закону закріплено понад 40 різного роду строків, які відрізняються один від одного за змістово-функціональним призначенням, способами обчислення, встановленою тривалістю тощо. Вони притаманні майже кожному зі складових елементів системи конституційного права України, і сприймати їх аргіогі як цілком зрозумілу категорію без детального дослідження навряд чи правильно.

Герш ніж визначитися із змістовим наповненням поняття конституційно-правового строку, ґрунтовно дослідити його юридичну природу, вважаємо за доцільне попередньо розкрити категорію «час», з якою строк перебуває в тісному й нерозривному зв'язку.

Еажливим є розгляд трактувань категорії часу, що містяться у філософії, яка, як вірно зазначає провідний вчений-правознавець, академік Ю. С. Шемшученко, будучи квінтесенцією, рефлексією культури², специфічною системою знань, намагається також пізнати сутність часу, позначити його місце і роль у бутті й світогляді людини.

З філософського погляду час – це одна з основних форм існування матерії, однорідна і безперервна тривалість, що плине абсолютно рівномірно. Час є атрибутом, що виражає тривалість буття та послідовність зміни станів усіх матеріальних систем та процесів у світі³. Плин часу об'єктивний, тобто людина не може зупинити чи сповільнити його перебіг. У цьому в загальних рисах полягає сутність філософської категорії «час»⁴.

Щодо співвідношення категорії часу і поняття строку ми цілком погоджуємося із думкою Н. П. Фрідмана, який свого часу зазначив, що час і строк співвідносяться між собою як ціле і частини, загальне і окреме. Дане твердження є цілком виправданим, оскільки, як уже зазначалося, час – це одна з основних форм буття матерії, коли строк, в загальному розумінні, становить собою певний проміжок часу; момент настання, виконання будь-чого⁵. Тобто строки, що знаходять своє відображення у конституційному праві України, співвідносяться із категорією «час» як частина і ціле, окреме і загальне.

Поняття часу з філософської точки зору має загальний, універсальний характер, коли у природничих та суспільних науках, у тому числі й у межах науки конституційного права України, при вивченні феномену часу увага акцентується на дослідженні приватних часових зв'язків та відношень. Хоч незаперечним є абстрагування останніх саме від філософського розуміння поняття часу⁶.

Важливо проаналізувати поняття строку крізь призму правового часу. Значний внесок у вітчизняну юридичну науку щодо вивчення категорії правового часу здійснили О. В. Пушняк та І. Г. Оборотов, дисертаційні дослідження яких характеризуються концептуальністю, системним та ґрунтовним аналізом з'ясування природи й місця часу у праві. Не зупиняючись безпосередньо на самій дефініції правового часу, зазначимо, що вказаними авторами строк (тривалість) розглядається як одна із найголовніших його ознак⁷. Тривалість, необхідна для знаходження часових меж дії нормативно-правового акта (причому вона може бути як визначеною, так і невизначеною); встановлення юридично значимих фактів (досягнення віку, набуття трудового стажу або цензу осілості, сплив строку)» тощо⁸.

З метою посилення об'єктивізації дослідження правової природи строків у конституційному праві України необхідно також звернути увагу на їх лінгвістичний аспект, тобто з'ясувати змістове наповнення поняття «строк» у загальному теоретичному розумінні. У тлумачному Словнику української мови в 11-ти томах слово *строк* інтерпретується у двох значеннях, а саме: «1. Установлений, визначений для кого -, чого-небудь відрізок часу... 2. Установлений, призначений час, момент...»⁹. У Словнику російської мови С. І. Ожегова поняття «строк» тлумачиться як: «1. Визначена тривалість часу; 2. Момент настання, виконання чого-небудь»¹⁰. Виходячи із вказаних вище інтерпретацій поняття строку очевидно є неоднозначність в його розумінні, яка, зокрема, проявляється в тому, що, з одного боку, поняття «строк» тлумачиться як відрізок часу, тобто певна тривалість, а з іншого – як установлений момент в часі.

Слід зазначити, що у вітчизняній юридичній термінології поряд із поняттям «строк» широко використовується поняття «термін», яке означає момент часу. Проаналізувавши особливості їх використання безпосередньо у конституційному праві України, зауважимо, що останнє характеризується неоднозначністю. Різноманітний контекстуальний характер вживання поняття «термін», а подекуди – й власне синонімія з поняттям «строк» негативно позначаються на ясності та чіткості і, як наслідок, його розумінні та використанні безпосередньо в механізмі конституційно-правового регулювання¹¹.

Досліджуючи юридичну природу конституційно-правових строків, не можна залишити поза увагою той факт, що із початком, перебігом і/або їх закінченням конституційно-правові норми пов'язують можливість настання юридичних наслідків. У зв'язку із цим не можна не визнати за відповідним строком статусу юридичного факту – «соціальної обставини, яка викликає відповідно до норм права настання певних правових наслідків – виникнення, зміну або припинення правових відносин»¹². Саме тому першочерговим постає завдання з'ясувати, яке ж місце відведено строкам у системі конституційних юридичних фактів.

Найбільше уваги дослідженню строків у системі юридичних фактів приділялося представниками цивілістичної науки. Виходячи з надбань цивільно-правової літератури радянського періоду, варто зазначити, що питання визначення місця строків у системі юридичних фактів мало дискусійний ха-

ракти. Так, одні вчені, посилаючись на об'єктивний характер настання (спливу) строків, тобто незалежність їх від волі суб'єктів правовідносин, відносили строки до категорії подій¹³. Інші схильні були вважати, що строки в системі юридичних фактів займають особливе місце, тобто їх не можна віднести ні до дій, ні до подій¹⁴.

У навчальній літературі з конституційного права юридична природа строків, а також визначення їх місця в системі юридичних фактів на сьогодні належним чином не відображені. В основному їх характеристика має фрагментарний характер; строки розглядаються лише в контексті об'єктивних конституційних юридичних фактів, прикладом яких є досягнення громадянином України віку, з якого він може обиратися народним депутатом (ч. 2 статті 76 Конституції України), Президентом України (ч. 2 статті 103 Конституції України) тощо¹⁵, або ж у контексті юридичних фактів-подій, прикладами яких є народження або смерть фізичної особи, настання відповідної дати тощо¹⁶. Тобто основна увага в навчальній літературі акцентується лише на моменти часу, з настанням якого можуть створюватися умови для виникнення конституційно-правових відносин.

Серед наукової літератури варто відзначити дисертаційне дослідження Н. В. Бровченко, яка здійснила комплексний аналіз юридичних фактів у конституційному праві, приділивши окрему увагу з'ясуванню місця строків у системі юридичних фактів-подій. На думку автора, строки мають певну специфіку та дуалістичну правову природу і можуть розглядатися як з об'єктивного, так і суб'єктивного боку: «... настання строку може залежати чи не залежати від волі суб'єкта, проте воно завжди є відносною юридичною подією, яка може бути як необхідним елементом фактичного складу, так і виконувати самостійну роль і спричиняти настання конституційно-правових наслідків»¹⁷.

Дослідивши природу строків у конституційному праві Російської Федерації, О. О. Карташов приходить до висновку, що «конституційно-правові строки є юридичними фактами (елементами юридичного складу)»¹⁸. Як стверджує вказаний російський автор, строк як юридичний факт у своєму виникненні має вольовий характер, а його перебіг може бути змінений волею та діяльністю людей.

Перш за все важливо визначити зв'язок строків із волею суб'єктів конституційних правовідносин. Суб'єктивний «відтінок» строків, тобто результат вольових та усвідомлених дій відповідних суб'єктів конституційного права, має місце при визначенні тривалості строку, його встановленні, дотриманні, тощо. Наприклад, визначення і встановлення тривалості каденції органів державної влади та органів місцевого самоврядування є ніщо інше, як прояв волі управомочених на це суб'єктів. Водночас така тривалість у жодному разі не може визначатися довільно, адже це може призвести до узурпації влади в державі, похитнути основи суспільного і державного ладу. Гарантією в даному випадку є не лише демократична процедура, яка регламентує відповідний процес, а й розумна періодичність проведення чергових виборів в Україні¹⁹, квінтесенцією якої є оптимальна доцільність визначення та встановлення її тривалості, а також відповідна світова практика демократичних країн.

З огляду на вищевказане, важливе теоретико-прикладне значення має підхід до категорії конституційно-правових строків не лише як до певної тривалості, відтинку часу, встановленого нормами конституційного права (мається на увазі кількісна характеристика відповідних галузевих строків). Водночас не менш важливим є розкриття їх якісної складової. Наприклад, чи є строк достатнім для того, щоб людина змогла реалізувати свої права і свободи, виконати обов'язки; чи забезпечує він можливість для органів державної влади та органів місцевого самоврядування своєчасно реалізувати покладені на них повноваження, унеможливаючи зловживання часом при прийнятті юридично важливих рішень останніми. Тобто аналізувати вказані галузеві строки потрібно через такі взаємозалежні категорії діалектики, як кількість і якість.

Встановлені строки повноважень представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб є результатом вольових і усвідомлених юридичних дій законодавця (парламенту), який визначив на конституційному рівні часову тривалість їхніх повноважень. Але після встановлення строків, як вірно зазначає В. В. Луць, щодо свідомості осіб, які їх визначили, та інших осіб вони існують об'єктивно як реальний факт життя». У зв'язку із цим виникає цілком законмірне запитання: чи може людина протиставити свою діяльність об'єктивному плинові часу?²⁰

Відповідаючи на поставлене запитання, В. П. Грибанов слушно зазначає, що незважаючи на те, що людина не може протиставити свою діяльність об'єктивному плинові часу, це все ж не означає, що стосовно часу людина «абсолютно беспорядна»²¹. Вчений справедливо стверджує, що, здійснюючи свою діяльність, людина активно використовує час, маючи можливість приурочити здійснення тієї чи іншої діяльності до чітко визначеного моменту часу, або ж відрізка часу, люди можуть встановлювати строки для здійснення тих чи тих дій.

Так, настання п'ятирічного строку повноважень народного депутата України починається з моменту складення ним присяги (стаття 79 Конституції України). Проте, відповідно до вказаної статті Основного Закону, народний депутат України може відмовитися скласти присягу, що має наслідком втрату депутатського мандата. Таким чином, можна прийти до висновку, що закріплені в законі часові критерії (строки) навіть після їх об'єктивізації в конституційно-правових нормах, відображаючи об'єктивний плін часу, продовжують перебувати в певній залежності від волі суб'єктів конституційних правовідносин, які мають змогу впливати як на момент настання таких строків, так і на їх закінчення.

Конституційно-правові строки можуть визначатися вказівкою на подію, яка має неминуче статися, тобто «виключає» можливість особи впливати на момент настання строку, зокрема пришвидшити його настання. Прикладом такого роду строків може бути встановлений конституційною нормою віковий ценз для народного депутата України (стаття 76 Конституції України), судді Конституційного Суду України (стаття 148 Конституції) тощо. Як слушно вказує Н. В. Бровченко, в такому разі строки потрібно розглядати не в розумінні їх як

певного проміжку часу, а як моменту настання події, з якою конституційно-правова норма пов'язує настання відповідних правових наслідків²².

На підставі наведених вище прикладів, зазначимо, що як дії, так і події конституційно-правового характеру мають свою часову тривалість, яка може бути формалізована у конституційно-правовій нормі, тим самим відображає вольову діяльність суб'єктів конституційно-правових відносин при визначенні та встановленні певних часових меж для їх застосування безпосередньо у практичній діяльності. В такому разі часова тривалість (строк) притаманний і першим, і другим. У цьому контексті ми цілком поділяємо думку В. П. Грибанова про поєднання у строках (в тому числі конституційно-правових) двох факторів – об'єктивного та суб'єктивного²³.

Початок перебігу строку може наступати залежно від бажання суб'єктів або всупереч їхньому бажанню, але вже перебіг або вплив строку включає і об'єктивний, і суб'єктивний фактори одночасно, тобто такий юридичний факт не можна віднести ні до абсолютних, ні до відносних юридичних подій. В такому разі справедливо застосовувати поняття «умовна подія», адже об'єктивність строку полягає в неминучості його закінчення, але цей момент в деяких випадках може бути суб'єктивно визначений – перенесений (відстрочений або, навпаки, настати достроково), відновлений тощо²⁴.

Слід також зазначити, що в конституційному праві України строки є часовою формою, в якій відбуваються події та вчиняються дії (бездіяльність). Для прикладу звернемося до змісту статті 94 Конституції України, відповідно до якої Президент України зобов'язаний протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписати його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднити або повернути закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Якщо ж Президент не повернув закон для повторного розгляду у встановлений строк, такий закон вважається схваленим Президентом і має бути підписаний та офіційно оприлюднений.

З наведеного прикладу цілком очевидним є той факт, що якщо Президент прогустить встановлений строк, то зазначені у ч. 3 статті 94 Конституції України наслідки настануть не у зв'язку із впливом п'ятнадцятиденного строку, а тому, що Президент України у встановлений строк не вчинив дії, регламентовані вказаною статтею Основного Закону. Тобто закінчення конституційного строку набуває значення не як таке, а у сукупності з відповідними діями (бездіяльністю), для вчинення або утримання від здійснення яких цей строк встановлений. Отже, в такому разі конституційний строк є елементом конституційного фактичного складу.

Що ж до визнання за конституційно-правовим строком самостійного юридичного факту, думається, вказана теза також на сьогодні достатньо обґрунтована в науці конституційного права України. Так, згідно з ч. 5 статті 94 Конституції України, «закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення». На думку Н. В. Бровченко, саме вказаний приклад ілюструє, що з моменту оприлюднення Закону до моменту настання правових наслідків (набуття ним чинності) має минути десять днів і жоден суб'єкт кон-

ституційно-правових відносин не може вплинути на його призупинення, відновлення тощо. Також на користь самостійності вказаного юридичного факту свідчить те, що спливання десяти днів достатньо для настання правових наслідків і жодних інших елементів не вимагає²⁵.

В системі юридичних фактів конституційно-правові строки є умовними подіями, які можуть виступати як у ролі самостійних юридичних фактів, так і бути складовим елементом конституційного фактичного складу. При цьому правові наслідки може викликати як початок перебігу строку, сам перебіг, так і його закінчення.

Під строком у конституційному праві розуміється встановлена нормами конституційного права кількісно і/або якісно визначена одиниця часу, яка застосовується в механізмі конституційно-правового регулювання, з початком, перебігом і/або закінченням якої настають конституційно значущі юридичні наслідки.

1. *Тилле А. А.* Время, пространство, закон. Действие советского закона во времени и пространстве. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 22.
2. *Шемшученко Ю. С.* На перехресті століть: Вибрані праці. – К.: Юридична думка, 2010. – С. 125.
3. *Философский энциклопедический словарь / ред. кол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.* – 2-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – С. 100–101.
4. *Вишневецька С. В.* Поляття строку як юридичного факту у трудовому праві // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. 1996. – № 4–5. – С. 226.
5. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка: ок. 57000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 14-е изд., стереотип. – М. Рус. яз., 1983. – С. 621.
6. *Вахонса Т. М.* Поняття та юридична природа строків (термінів) за новим цивільним законодавством України // Право України. – 2003. – № 12. – С. 41.
7. *Пушняк О. В.* Категорія «час» у правовому вимірі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Харків, 2005. – С. 10.
8. *Оборотов І. Г.* Темпоральні грані права: монографія. – Миколаїв: ТОВ «Фірма Іліон», 2009. – С. 67.
9. *Словник української мови: у 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін.* – К.: Наукова думка, 1978. – Т. IX. – С. 785.
10. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 10-е изд., стереотип. – М.: Сов. Энциклопедия, 1973. – С. 699.
11. *Стрільчук В. А.* Використання поняття «термін»: конституційно-правовий аспект // Міжнар. наук.-практ. конф. [«Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики»], (Київ, 19–20 квітня 2012 р.): у 2 ч. – К.: НАВС, 2012. – Ч. 2. – С. 23–26.
12. *Теория государства и права / под ред. В. К. Бабаева.* – М.: Юристъ, 2004. – С. 429.
13. *Советское гражданское право: учебник. Ч. 1 / Лебедев К. К., Мусин В. А., Поссе Е. А., Потюков А. Г., и др.; отв. ред.: В. Т. Смирнов, Ю. К. Толстой, А. К. Юрченко.* – 2-е изд., испр. и доп. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. – С. 414; *Советское гражданское право: учебник. Ч. 1 / Безрук Н. А., Бойков О. В., Брагинский М. И., Вердников В. Г. и др.; отв. ред.: В. А. Рясенцев.* – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 560; *Советское гражданское право: учебник. Ч. 1 / под общ. ред. В. Ф. Маслова, А. А. Пушкина.* – 2-е изд., доп. и перераб. – К.: Вища школа, 1983. – С. 464.
14. *Грибанов В. П.* Сроки в гражданском праве. – М.: Знание, 1967. – С. 10.
15. *Конституційне право України: підручник / за заг. ред. В. Ф. Погорілка.* – К.: Прецедент, 2009. – С. 87.
16. *Конституційне право України: підручник / За заг. ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша.* – Харків: Право, 2010. – С. 21.
17. *Бровченко Н. В.* Юридичні факти в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». –

Маріуполь, 2012. – С. 11. 18. *Карташов А. А.* Сроки в конституционном праве Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право». – М., 2008. – С. 12. 19. *Стрільчук В. А.* Розумна періодичність проведення чергових виборів в Україні: поняття та особливості встановлення // *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки.* – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 54. – С. 204–210. 20. *Луць В. В.* Строки в цивільних правовідносинах: Конспекти лекцій з спецкурсу. – Львів: Львів. держ. ун-т, 1992. – С. 19. 21. *Грибанов В. П.* Сроки в гражданском праве. – М.: Знание, 1967. – С. 8. 22. *Бровченко Н. В.* Юридичні факти в конституційному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальне право». – Запоріжжя, 2011. – С. 83. 23. *Грибанов В. П.* Сроки в гражданском праве. – М.: Знание, 1967. – С. 9. 24. *Оборотов І. Г.* Темпоральні грані права: монографія. – Миколаїв: ТОВ «Фірма Іліон», 2009. – С. 158. 25. *Бровченко Н. В.* Юридичні факти в конституційному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муниципальне право». – Запоріжжя, 2011. – С. 83.